

JOANNE SAVAGE,
The development of persistent criminality

Oxford, 2009, 561 str.

U kriminološkoj literaturi posebno pažnju zavređuju prestupnici koje odlikuje kriminalna karijera. Ta zainteresovanost proističe iz sprovedenih istraživanja koja pokazuju da je kriminalitet neravnomerno distribuiran i da je za značajan udeo izvršenih krivičnih dela odgovoran mali broj lica. Tako je npr. jedna studija pokazala da je oko 20% lica koja su imala kriminalnu karijeru bila odgovorna za 80% svih izvršenih krivičnih dela a još manje njih (od 8–14%) za sva teška krivična dela.¹ Pod pojmom kriminalne karijere se po nekim autorima podrazumeva identifikacija prestupnika sa zločinom, koncept o sebi kao kriminalcu, grupna podrška i udruživanje sa drugim kriminalcima, progresija u kriminalnoj aktivnosti, zločin kao način života² dok se od strane drugih određuje i kao „longitudinalni proces činjenja krivičnih dela u nekom periodu života.“ Po drugom navedenom shvatanju kriminalnu karijeru imaju sva lica koja su u određenom vremenskom periodu izvršila više od jednog krivičnog dela (po nekim autorima i samo jedno krivično delo) pri čemu kriminalna aktivnost takvih pojedinaca ne mora biti motivisana koristoljubljem niti predstavljati izvor prihoda i način života. Prvi zastupnici ovog koncepta kriminalne karijere bili su Jacqueline Cohen i Alfred Blumstein a akcenat kod ovakvog definisanja zapravo nije na analiziranju ličnosti prestupnika i

uzroka povrata već na izučavanju karakteristika kriminalnih karijera kako bi se dobili podaci o licima koja uzimaju učešće u kriminalnim delatnostima, o vremenu uključivanja u kriminalnu aktivnost, frekvenciji krivičnih dela kao i o trajanju kriminalne angažovanosti.

Uporedo sa ovom vrstom proučavanja kriminalnih karijera u poslednje vreme dosta pažnje posvećuje se i utvrđivanju uzroka koji dovode do istrajavanja u kriminalnim aktivnostima. Kriminolozi smatraju da postojeća etiološka objašnjenja zahtevaju preispitivanja. Ako se tvrdi da je uzrok kriminalnog ponašanja npr. nizak nivo inteligencije ili određeni tip ličnosti, kako je onda moguće objasniti prestanak kriminalne aktivnosti? Da li to znači da se IQ vremenom poboljšava ili da određene lične karakteristike nestaju? Isto tako, kako objasniti promene koje se odvijaju tokom kriminalne karijere? Neki prestupnici počinju sa vršenjem lakših krivičnih dela, potom prelaze na teža, neki prestaju sa kriminalnim aktivnostima posle dva izvršena krivična dela a neki posle nekoliko desetina itd. Umesto orijentisanja na individualne faktore, nastaje pravac razvojnih teorija u kriminologiji koji kriminalnu karijeru posmatra kao proces koji je uslovljen drugim društvenim događanjima u životu (poput završetka škole, pronalaska posla, zaključenja braka). U okviru ovog pristupa razvila su se dva pravca. Prvi se označava kao shvatanje o životnom putu (*life course perspective*)³ a najpoznatiji predstavnici su

1 Britta Kyvsgaard /2004/: *The Criminal career, The Danish longitudinal study*, Cambridge, 88–90.

2 Đorđe Ignatović /2011/: *Kriminologija*, Beograd, 133.

3 Više o tome: Đorđe Ignatović /2009/: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 453–459.

Robert Sampson i John Laub. Oni kriminalitet vide kao dinamični proces koji je pod uticajem brojnih individualnih odlika i socijalnih iskustava. Drugi pravac označen je kao shvatanje o latentnim karakteristikama (*latent trait perspective*) i po njemu je ljudsko ponašanje uslovljeno ključnom karakteristikom ličnosti (prisutna kod čoveka od rođenja ili nešto kasnije a u pitanju je defektna inteligencija, impulsivnost, genetska abnormalnost, neke funkcije mozga) koja dolazi do izražaja u sadejstvu sa spoljašnjim okolnostima. Najznačajniji predstavnici ovog pravca su David Farrington, Michael Gottfredson i Travis Hirschi.⁴

Autor i urednik knjige *Razvoj istrajne kriminalnosti* Joanne Savage, smatrajući značajnim pitanje etiologije kriminalnih karijera, objedinila je na jednom mestu radove brojnih autora kojima se iz različitih uglova doprinosi pojašnjavanju ove problematike. Joanne Savage je vanredni profesor Kriminologije (istorija i filozofija) na Fakultetu za javne poslove Američkog Univerziteta u Vašingtonu. Posebno je interesuje polje etiologije nasilničkog kriminaliteta (uticaj porodice kao i uticaj medija) a njena empirijska istraživanja predstavljala su potporu opšte evoluciono-ekološke paradigme čiji je autor Bryan Vila.

Knjiga *Razvoj istrajne kriminalnosti* podeljena je u šest celina kojima prethodi rad urednika. Prva grupa radova objedinjena je pod naslovom „Porodica, siromaštvo i stresni životni događaji“ a posvećena je upravo analiziranju istrajne kriminalnosti u svetlu navedenih faktora. U drugom poglavlju autori se bave pitanjima uticaja biosocijalnih uzroka na kontinuirano kriminalno ponašanje. Treći deo knjige posvećen je posebnim kategorijama prestupnika koje odlikuje kriminalna karijera. Predmet sledeće grupe radova su metodološka pitanja od značaja za proučavanje istrajne kriminalnosti dok se u petoj celini vrši konceptualizacija perzistentnog prestupnika kroz različite

teorijske postavke. Poslednja celina posvećena je zaključnim razmatranjima i pitanjima budućih istraživanja i politike suzbijanja istrajne kriminalnosti.

U prvoj celini u radu čiji je autor Linda Pagani ispituje se povezanost porodičnog okruženja sa nastankom i razvojem antisocijalnog ponašanja. Autorka smatra da u izučavanju te veze treba koristiti podatke iz longitudinalnih studija u kombinaciji sa znanjima koja o ovoj oblasti nudi razvojna psihologija. Postoje dve grupe faktora koji zavređuju pažnju. Jedni su statičnog a drugi dinamičnog karaktera. U prvu grupu ulaze uzroci poput siromaštva, nižeg nivoa obrazovanja majke, ranog roditeljstva, porodičnih promena u vidu razvoda i ponovnog stupanja u brak (ne znači da će deca koja žive sa očuhom ili maćehom uvek imati veće šanse za kriminalne obrasce ponašanja), nekonformizma roditelja ili braće/sestara, depresije kod majke i zloupotrebe alkohola od strane roditelja. Još jedan statičan faktor je veličina porodice. Što više članova broji jedna porodica veće su mogućnosti za kriminalno ponašanje jer roditelji ne mogu dovoljno pažnje da posvete svim potomcima, postoji problem sa prostorom kao i više mogućnosti da starija braća i sestre pruže delinkventni uzor. Pored statičkih, autorka navodi i dinamične faktore. Jedan od njih je porodična disfunkcionalnost oličena u parametrima kao što su način rešavanja problema u porodici, uloge, komunikacija, samo-kontrola. Podaci o disfunkcionalnosti porodice upoređeni su sa učešćem mladih u delinkvenciji i zaključeno je da deca iz najagresivnijih grupa imaju i do dvadeset puta veće šanse pripadanja disfunkcionalnoj porodici. Loša komunikacija takođe predstavlja dinamičan faktor a podrazumeva osuđivanje, naređivanje, posramljenje, prebacivanje i sličnu retoriku. Strogo kažnjavanje dece dovodi prvo do ispoljavanja nasilja prema vršnjacima i nastavnicima a potom i prema drugima. Autorka takođe razmatra povezanost porodične disfunkcionalnosti sa genetskim predispozicijama. Ove poslednje mogu uticati na pojavu rizika za

4 Larry Siegel /2010/: *Criminology (Theories, Patterns and Typologies)*, USA, 272–283.

kriminalnu karijeru pri čemu porodica ima ulogu posrednika. Ako kod deteta zbog genetske predispozicije postoji problematična struktura ličnosti koja potom utiče na način ophođenja roditelja prema detetu, u smislu oštrog postupanja, nastaje jedan rizik za kriminalnu karijeru. Ipak, studije o uticaju porodičnog okruženja na usvojenika pokazuju da disfunkcionalnost ima značajnu ulogu nevezano od naslednih predispozicija.

Vežu između siromaštva i kriminalne karijere analizirali su u sledećem radu autori Carter Hay i Walter Forrest. Pre iznošenja rezultata sprovedenog istraživanja ukazano je na postojeće stavove u literaturi u pogledu ove povezanosti. Tako npr. Cohen smatra da siromaštvo koje je trajnog karaktera utiče na oblikovanje vrednosti i stavova što se potom prenosi na decu. Wilson ukazuje da dugotrajno siromaštvo utiče na premeštanje porodice u siromašan kraj koji stvara dodatni rizik za dete. Moffitt smatra da je kriminalna karijera rezultat neuropsiholoških deficita (korišćenje opojnih droga od strane majke kao i korišćenje alkohola tokom trudnoće, slaba prenatalna ishrana, zanemarivanje deteta) i kriminogene društvene sredine pri čemu navedeni autor vidi koren oba uzroka u siromaštvu. Prema autorima ovog rada ključno je ispitivanje trajnog siromaštva zbog čega nisu dovoljne presečne (cross-sectional) analize jer je moguće da porodica u jednom vremenskom trenutku bude siromašna ali ne i u drugom. Autori su sprovedli istraživanje koje je obuhvatilo podatke o 11 000 dece uzrasta od 10–14 godina (od desete godine lice može krivično odgovarati) i njihovom kriminalnom ponašanju u periodu od uzastopnih pet godina. Podaci dobijeni istraživanjem potvrđuju polazne pretpostavke. Deca koja su živela u dugogodišnjem siromaštvu imaju znatno veće šanse za kasniju kriminalnu karijeru u odnosu na onu koja su kratko živela siromašno a još je izražajnija razlika u odnosu na decu koja nisu živela u lošem materijalnom okruženju. Zaključak je prema tome da siromaštvo u detinjstvu utiče na kriminalnu karijeru u ranoj adolescenciji.

Stephanie Ellis i Joanne Savage u svom radu ispituju povezanost pritiska, socijalne podrške i kriminalnih karijera. Polaznu osnovu čini teorija o pritisku koju je definisao Agnew a njeni ključni elementi su: 1. Neskklad između očekivanja i nemogućnosti postizanja ciljeva, 2. Uklanjanje pozitivnih stimulansa, 3. Prisustvo negativnih stimulansa. Pod stresorima se podrazumevaju npr. smrt bliskog lica, zanemarivanje, zlostavljanje, razvod roditelja a oni mogu izazvati kriminalno ponašanje. Socijalna podrška je pojam širi od socijalne kontrole koju je definisao Hirschi i podrazumeva bilo koji proces kroz koji se poboljšavaju društveni odnosi. Pitanja koja zanimaju autore u ovom radu su da li pritisak u ranoj adolescenciji doprinosi razvoju istrajne kriminalnosti, da li postojanje socijalne podrške inhibira dejstvo pritiska i da li je važan vremenski period pojave oba faktora? Autori su napravili razliku između nasilnih i imovinskih krivičnih dela. Rezultati do kojih su u istraživanju došli su da rani pritisak nema uticaja na nasilno ponašanje dok socijalna podrška ima određeni značaj. Veći pritisak i veća podrška daju manje nasilja od većeg pritiska i manje podrške dok rani pritisak ima značajan uticaj na kasnije nenasilno ponašanje kao i podrška koja, ako postoji, redukuje kasnije nenasilno ponašanje.

Teorija pritiska koju je formulisao Agnew predstavlja polaznu osnovu i u sledećem radu čiji su autori Timothy Ireland, Craig Rivera i John Hoffmann. Takođe se uzima u obzir i klasifikacija kriminalnih karijera koju je formulisao Moffitt i po kojoj se istrajni prestupnici mogu podeliti na one koji imaju životnu karijeru (počinje u ranom detinjstvu i traje do odraslog doba) i na one čija karijera je ograničena na adolescentski period. Autori navode da se etiologija kriminalnih karijera razlikuje prema navedenoj podeli. Tako npr. prestupnike čije kriminalno ponašanje započinje u uzrastu između 15–17 godine odlikuju sledeće karakteristike: loše obrazovanje, slaba porodična podrška, zloupotreba alkohola i droga, stresni događaji u životu. Navedeni uzroci nisu

zastupljeni kod lica čiju kriminalnu karijeru čini mali broj krivičnih dela ili kod onih koji u kasnijem životnom periodu počinju sa kriminalnim aktivnostima. Elementi teorije pritiska (blokiranje pozitivno vrednovanih ciljeva, negativni stimulans i gubitak ili očekivani gubitak pozitivno vrednovanog stimulansa) imaju dinamičan a ne statičan karakter pod čime se podrazumeva trajanje takvih događaja kao i značaj njihovog broja u životu deteta. Ako ih je više (hronični stresori) veće su šanse za razvoj delinkvencije nego ako je zabeležen samo jedan stresor. Ova hipoteza je u istraživanju potvrđena. Autori su zaključili da oni adolescenti koji su bili izloženi hroničnim stresorima ne samo da su imali najaktivniju delinkventnu putanju već su činili drugu grupu prestupnika sa kriminalnim karijerama – onih koji rano ulaze u takve obrasce i istrajavaju do odraslog doba. Oni adolescenti koji kasnije tokom adoloscenskog perioda prolaze kroz hronične stresne događaje imaju hroničnu delinkventnu putanju dok oni koji prolaze kroz umereno i donekle stabilnu fazu hroničnih događaja imaju delinkventnu putanju takvog istog karaktera.

U drugom delu knjige razmatra se uticaj bioloških faktora na kriminalne karijere. Autori Patrick Sylvers, Stacy Ryan, Amanda Alden i Patricia Brennan u radu koji se bavi ovom problematikom najpre iznose stavove iz dosadašnje teorije. Tako je npr. Moffitt tvrdio da je uporna kriminalnost povezana sa prenatalnim neurološkim poremećajima što utiče na temperament, slabe kognitivne sposobnosti, impulsivnost i hiperaktivnost. Kada se ove predispozicije spoje sa nepovoljnim spoljašnjim okolnostima dolazi do trajne kriminalnosti. Damasio navodi da određene anomalije u prefrontalnom korteksu onemogućavaju pojedinca u označavanju situacija kao pozitivnih ili negativnih. Takva lica ne umeju da uče iz loših iskustava što kasnije dovodi do recidiva. Gray je utvrdio da na inhibiranje ponašanja utiču određeni centri u mozgu a isto važi i za aktivno ponašanje. Kod lica kod kojih prvi centri nisu dovoljno

razvijeni a drugi i više nego što je potrebno dolazi do nasilnog ponašanja. Navedeni centri su takođe u vezi sa psihopatijama a ona je često prisutna kod recidivista. Autori su u ovom radu analizirali povezanost prenatalnih uzroka sa kasnijim problematičnim ponašanjem dece (tj. lica koja su mlađa od 18 godina). Među te faktore ubrajaju se stresni događaji tokom trudnoće, zloupotreba alkohola i droga. Potom se prelazi na razmatranje genetske predispozicije i zaključuje da do sada nije pronađena veza jednog konkretnog gena i nekonformističkog ponašanja ali da postoji genetska predispozicija za zloupotrebu alkohola što je povezano sa nasilnim ponašanjem. Što se tiče hormonskih uticaja, utvrđeno je da rano sazrevanje kod devojčica može biti povezano sa problematičnim ponašanjem dok je kod dečaka to slučaj sa kasnijim sazrevanjem koje dovodi do agresivnosti. Autori su takođe pažnju posvetili neurobiološkim i psihopatološkim razmatranjima.

Uticaj bioloških faktora analiziraju i autori John Paul Wright i Kevin M. Beaver. Oni pokušavaju da odgovore na pitanje zašto npr. dva deteta, koja odrastaju u istoj porodici, istom širem društvenom okruženju imaju različita ponašanja? U razmatranju ove problematike polazi se od analize genetike. Ljudi su genetski slični, razlike se zastupljene u 1% ali imajući u vidu da postoji oko 30 000 gena, varijacije među ljudima iznose oko 30 miliona kombinacija. Ono što je ključno je da geni uzrokuju vrstu reakcije na spoljašnje događaje. Genetska predispozicija je npr. nizak stepen samokontrole koji mladog čoveka vodi u situacije nepoštovanja pravila, sukoba i kriminala. Jedan gen sam po sebi ne može biti dovoljan za objašnjenje kriminaliteta već je važno shvatiti da je genetika povezana sa društvenim uslovima. Autori ukazuju na dve vrste gena. Prvi je gen X koji se odnosi na socijalne interakcije (GxE) a drugi gen X koji se odnosi na društvene korelacije (rGE). Prvi ukazuje na međusoban uticaj sredine i genetske predispozicije, načina na koji pojedinac prima,

obrađuje i reaguje na spoljašnje podsticaje. Za objašnjenje uporne kriminalnosti uziman je u obzir ovaj gen u studijama o blizancima i usvojenicima. Kada se na genetsku predispoziju za agresivno ponašanje nadoveže nepovoljno okruženje rezultat je antisocijalno ponašanje. U jednoj studiji, samo 12% dece bilo je u ovoj situaciji a odgovorno je za 44% krivičnih dela. Drugi gen se odnosi na korelacije. Npr. kažemo da nezaposlenost vodi u kriminalitet. Ali šta je ono što dovodi do nezaposlenosti? Kriminalci, kako navode autori, nisu inače vredni i savesni radnici. Dakle, imamo genetsku predispoziju i okruženje koji su u korelaciji. Dete koje ima genetsku predispoziciju za kriminalitet raste u kriminalnom okruženju. Još jedan primer koji se navodi je uključenost u gang. Da li lice koje ima genetsku predispoziju svojevolljno traži takvo okruženje a ono ga potom vodi u kriminalitet?

Treća celina posvećena je posebnim kategorijama lica koje odlikuje kriminalna karijera. Ovde će biti predstavljen rad koji se bavi pitanjem zastupljenosti istrajnog kriminalnog ponašanja kod žena kao i analiziranjem razlika između kriminalnih karijera žena i muškaraca. Kriminolozi se uglavnom drže podele kriminalnih karijera koju je ustanovio Moffitt i po kojoj jednu grupu čine lica čije su karijere ograničene na adolescentski period a drugu lica čije kriminalne karijere opstaju sve do odraslog doba. Istrajno nekonformističko ponašanje žena u najvećem broju slučajeva ulazi u prvu kategoriju. Dosadašnja istraživanja pokazuju da je učešće žena u kriminalnim karijerama i do deset puta manje u odnosu na muškarce. Takođe, karakteristike njihovih kriminalnih karijera su drugačije. Žene kasnije postaju kriminalno aktivne a karijera im nije u značajnoj meri ozbiljna i istrajna. Što se tiče početka karijere, autori navode da žene kasnije počinju sa vršenjem krivičnih dela ali navedeno važi samo kada se radi o težim zločinima dok kada su u pitanju lakši prestupi nema bitnije razlike u poređenju sa muškarcima. Što se tiče vrste krivičnih dela,

žene znatno ređe čine nasilna dela a vrlo često krivična dela u vezi sa drogom. Ipak, u poslednje vreme mnogi autori tvrde da je učešće devojčica u nasilju, tučama pa čak i korišćenju vatrenog oružja poraslo. Međutim, pitanje je da li se radi o stvarnom porastu ili promeni krivične reakcije jer se sada ne reaguje blago, kako su tvrdile feministkinje, već se pre radi o pristupu nulte tolerancije. I kada se radi o uzrocima istrajnog kriminalnog ponašanja žena, postoje određene specifičnosti. Na primer, u biološkoj sferi se ukazuje na izraženu asimetriju u mozgu kod delinkventnih žena što nije primećeno kod muškaraca. Takođe, depresevna stanja i posttraumatski stres su često prisutni kod ovih žena. Dalje, kada se radi o socijalnim uzrocima važnu ulogu za devojčice ima doživljena viktimizacija. One su znatno češće u odnosu na muškarce žrtve. Takođe, one koje su kriminalno aktivne potiču iz nekohezivnih i razbijenih porodica a izgleda da ovaj uzrok ima izraženije dejstvo kod ženskog pola. Autori takođe navode da žene koje su uključene u trajnu kriminalnu aktivnost snose teže posledice u vidu psiholoških poremećaja, značajne stope korišćenja alkohola i droga, loših porodičnih i bračnih odnosa, nestalnog zaposlenja i niskog nivoa obrazovanja.

U četvrtom poglavlju razmatraju se metodološka pitanja u oblasti kriminalnih karijera. Tako npr. Alex Piquero u svom radu postavlja pitanje kada za nekoga možemo reći da je istrajan u kriminalnim aktivnostima? Da li je potrebno da čini mnogo krivičnih dela u dužem ili kraćem vremenskom periodu ili da možda izvrši manji broj dela u kraćem periodu? Ne postoji saglasnost oko ovog pitanja. Autori daju različite teorijske i radne definicije kriminalne karijere pa rezultati ne mogu uvek da se upoređuju. Autor predlaže ograničavanje definicije na određeni vremenski period i frekventnost krivičnih dela. To bi takođe trebalo da se odnosi i na metodološka pitanja. Potrebno je odrediti na koji će se način prikupljati podaci, da li putem studija samooptuživanja ili

putem zvaničnih statistika kako bi se postiglo ujednačano postupanje.

U petom delu knjige razmatra se koncept istrajnog prestupnika na osnovu različitih teorijskih pristupa. Tako npr., Travis Pratt polazi od kontrolne teorije čiji je tvorca Hirschi. Po njoj do kriminalnog ponašanja dolazi zbog nedostatka samokontrole na čiji razvoj utiču pre svega roditelji. Autor ipak smatra, što se i u kriminološkoj literaturi potvrđuje, da koreni nedostatka samokontrole leže i u biološkim i neurobiološkim faktorima, odnosno nisu isključivo posledica lošeg roditeljstva. Pored toga, na razvijanje samokontrole utiče i okolina koja može stvarati podsticajne ili otežavajuće uslove za roditeljstvo. Osim porodice, postoje i druge institucije koje imaju uticaja na razvijanje samokontrole a posebno značajnu ulogu u postupku socijalizacije ima škola.

Per-Olof Wikstrom i Kyle Treiber ispituju koji faktori utiču na stabilnost kao i promene u kriminalnim karijerama. Ističu kako dosadašnja literatura ukazuje isključivo na individualne uzroke u vidu lične sklonosti ka istrajnom kriminalnom ponašanju pri čemu se zanemaruje uticaj šire društvene sredine. U radu se prvo objašnjava koncept „hronični prestupnik.“ Autori ukazuju da se pod navedenim pojmom podrazumeva kriminalna aktivnost jednog lica tokom dužeg vremenskog perioda a ne prosto izvršenje više od jednog krivičnog dela. Potom autori navode savremene kriminološke pravce kojima se objašnjava navedena problematika (opšta teorija kriminaliteta čiji su autori Gottfredson i Hirschi, dualizacija lica sa kriminalnim karijerama na koju je ukazao Moffitt, teorija neformalne socijalne kontrole čiji su autori Sampson i Laub). Autori na kraju nude svoj koncept koji se naziva teorija situacione aktivnosti. Polazi se od pretpostavke da su ljudi razumni i da su njihovi postupci determinisani kako razumom tako i pravilima. Ljudski izbori mogu biti habitualnog tipa („dopuštanje“ spoljašnjim okolnostima da određuju njihove postupke) i odlučujućeg tipa

(kada se odluka donosi na osnovu vaganja argumenata za i protiv). Autori navode da upravo prva vrsta odlučivanja predstavlja odliku istrajnih prestupnika.

Poslednju celinu knjige čini zapravo rad urednika u kome se sumiraju zaključci iz svih predstavljenih radova i daju određene smernice za budućnost. Autor ukazuje na ključne faktore koji se provlače u sabranim tekstovima. To su biološki uzroci, siromaštvo, emocionalni pritisak i porodična dezorganizacija. Ipak, određena pitanja, od značaja za razumevanje kriminalnih karijera, čekaju detaljnije pojašnjenje. Tako npr., nije jasna veza između hroničnih prestupnika i onih koji tokom dužeg vremena čine teška, uglavnom nasilna krivična dela. Autor smatra da između njih ne može biti stavljen znak jednakosti i da se u literaturi već vide naznake po kojima istrajni prestupnici nisu ujedno i učinioci teških krivičnih dela. To nadalje implicira da etiologija njihovih kriminalnih aktivnosti ne može biti zajednička. Još jedno pitanje koje zavređuje pažnju je početak kriminalne karijere. Među autorima ne postoji saglasnost u pogledu starosne granice koja ukazuje na dalji razvoj istrajne kriminalnosti (ta granica varira i kreće između 11–15 godina). Mnogi autori tvrde da neurobiološki faktori utiču na početak kriminalne karijere ali ta veza nije dovoljno ispitana. Dalje, još jedan rizični faktor jeste zlostavljanje deteta. Iako mnogi autori tvrde da postoji povezanost zlostavljanja i kriminalne karijere, nije ispitano da li postoje okolnosti koje imaju posrednu ulogu, kao npr. način roditeljstva, socioekonomski status, inteligencija itd. Pažnju istraživača treba usmeriti i na društvene faktore. Među njima posebno je značajan uticaj koju okolina u kojoj lice živi ima na njega. Autor ukazuje i na potrebu daljeg testiranja kriminoloških teorija u oblasti kriminalnih karijera i skreće pažnju na već pomenute metodološke nedoumice vezane za ovu problematiku. Na kraju detaljno se daju predlozi za preduzimanje mera kako u oblasti neformalne tako i u oblasti formalne socijalne kontrole.

Proučavanje etiološke dimenzije kriminalnih karijera ukazalo je na ključne faktore kojima treba i u budućim istraživanjima posvetiti pažnju, kako zbog razumevanja razloga stalnog vraćanja prestupnika takvom ponašanju tako i zbog preduzimanja odgovarajućih mera na planu prevencije. U knjizi *Razvoj istrajne kriminalnosti* je kroz radove brojnih autora dat doprinos razumevanju ove problematike. Ukazano je da lica sa kriminalnim karijerama možemo klasifikovati i da prema toj podeli treba osmisliti mere reagovanja organa neformalne i formalne socijalne kontrole. Takođe, sprovedena istraživanja dovode do zaključka da kriminalne karijere u najvećem broju slučajeva započiju u ranom životnom periodu a ponuđeno je nekoliko objašnjenja te pojave. Saznanja

dobijena ovim ispitivanjima već su dovela do primene odgovarajućih mera preventivnog karaktera u mnogim zemljama. Tekstovi, sadržani u knjizi *Razvoj istrajne kriminalnosti*, predstavljaju produbljenju analizu postojećih saznanja o ovoj temi i skup otvorenih pitanja na koja tek treba odgovoriti u budućim istraživanjima. Imajući u vidu da u našoj literaturi nije mnogo pažnje posvećeno ovom problemu, a da je on nesporno univerzalnog karaktera, knjiga *Razvoj istrajne kriminalnosti* predstavlja jednu od neophodnih polaznih i osnova daljeg izučavanja kriminalnih karijera.

Natalija Lukić